

УДК 821.161.2-1/-94.09"18/19" І.Франко:801.73

ІЗ ГІМНАЗІЙНИХ (І НЕ ТІЛЬКИ) ЛІТ ІВАНА ФРАНКА: ДЕЩО ПРО ЙОГО “ЗЛОБНІ ВИДУМКИ” НА ІВАНА ВЕРХРАТСЬКОГО

Ярослава МЕЛЬНИК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
Інститут франкознавства,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна*

Розглянуто особисті взаємини і творчі контакти І. Франка та І. Верхратського: вплив І. Верхратського на І. Франка під час навчання того в Дрогобицькій гімназії, Франкова рецепція наукових і художніх текстів І. Верхратського, його видавничої діяльності. Підкреслено особливу роль суб'єктивного елементу в рецепції І. Верхратського творчості І. Франка, у “Злобних видумках д-ра І. Франка” зокрема.

Ключові слова: гімназія, мемуари, природознавство, книжки, текст, рецепція, суб'єктивність, критика, поезія.

У написаних на схилі віку “Споминах із моїх гімназіальних часів” І. Франко, згадуючи про своє навчання в Дрогобицькій гімназії, зауважував, що “при всій бідності”, серед якої йому довелося жити “як ученикові з-під селянської стріхи”, гімназійні студії не були для нього “таким тяжким часом”, як уявляли собі деякі критики, які пробували на основі його літературних творів компонувати його життєпис. “Шкільна наука ніколи не була для мене страшною, а навпаки, все доставляла мені нові приємності в міру того, як розширювався обсяг мого знання” [23, т. 39, с. 50], – запевняв І. Франко, додаючи при тім, що й “товариське життя між учениками було також таке, що доставляло багато невинних приємностей”, та й “відносини учителів до учеників у гімназії були звичайно ліберальні, хоч майже ніколи не доходили до тісніших, приятельських відносин, як се буває іноді по наукових закладах...” [23, т. 39, с. 50].

Про “хороших і людяних професорів” [20, т. 53, с. 11], яких “давніше” (на початку 70-х років. – *Я. М.*) мала Дрогобицька гімназія, писав І. Франко й через декілька літ після закінчення гімназії в дописі про свою alma mater у часописі “Дзвін” (1878), виокремлюючи особливо математика й філософа Едварда Міхонського, “великого приятеля учеників” [20, т. 53, с. 10], “доброго, розумного, мислячого, хоть і трохи ексцентричного чоловіка” [20, т. 53, с. 11], а також інших викладачів: польської мови Юлія Турчинського, зоології Едварда Гікеля, історії та української мови Н. Антоневи́ча, релігії та математики о. Анджея Дронжека: “Всі ті люди [...] були дійсними приятелями молодіжі, уміли єднати собі її прихильність і довірливість, поступали в школі оглядно, тактовно і по найбільшій часті безсторонньо, заохочували оскільки мож до самостійного мислення, до застанови над предметом, до котрого вміли збудити цікавість” [20, т. 53, с. 11].

Мав хист “збудити цікавість” до своїх предметів і молодий поет і природознавець Іван Верхратський, який після закінчення природничого відділу філософського факультету Львівського університету в листопаді 1868 року обійняв посаду заступника вчителя Дрогобицької реальної гімназії (викладав українську мову й математику). За спогадами Франкових шкільних товаришів та учителів, І. Верхратський мав великий вплив “на українців, а головню на Франка...” [1, с. 51]. “Сей останній, що прийшов до нас в II класі як один з молодших суплентів, без сумніву, може бути названий підвалиною в будівлі для поширення українства взагалі, а для Івана Франка став початкуючим керманичем для досягнення того, що Франко здобув собі в своїй дальшій праці” [15, с. 55].

“Іван Верхратський умів захопити дітей. Він ще був молодий (прийшов у гімназію 22-літнім. – Я. М.), енергійний і зовсім не нагадував того погірдливого професора з довгими вусами, що стирчали на різні боки і часто були приводом для жартів (його називали “Сомом”), яким він став на старості” [11, с. 176]. “Незвичайними розривками” в житті дрогобицьких гімназистів були природничі екскурсії, які І. Верхратський, що “з замилюванням займався ентомологією, мав великі та дуже гарно виконані збірки хрущів та мотилів і надто займався також збиранням матеріалів до пізнання народного язика та його діалектів” [23, т. 39, с. 52], а також Емерик Турчинський, що “спеціальніше” займався ботанікою, проводили для гімназистів “в околиці Дрогобича або до трохи віддалених місцевостей”. (Свою ентомологічну колекцію, яка нараховувала близько 10000 комах, 1905 року із нагоди 40-літнього ювілею літературної та наукової діяльності та обрання почесним членом НТШ І. Верхратський подарував музеєві НТШ у Львові).

“Полювання” під проводом І. Верхратського в Уричі біля джерел і потоків за рідкісними породами гірських хрущів, як і дві екскурсії в його товаристві до Нагуєвич, у яких “збірка проф. Верхратського збагатилася також деякими незвичайними хрущами та незвичайно великим примірником ідовитої змії” [23, т. 39, с. 52], міцно закарбувалися в пам’яті І. Франка, виринувши майже через сорок років у живописних картках “Споминів із моїх гімназійних часів” (1912) і в “Причинках до фавни Східної Галичини” (1911). В останніх І. Франко згадав про ті екскурсії з шонайменшими деталями, виправив при тім немало “недоладностей”, яких “свідомо чи несвідомо” допустився І. Верхратський у своєму описі природничих мандрівок дрогобицьких гімназистів у червні 1870 року до Нагуєвич, опублікованому 1880 року у часописі “Денниця” під назвою “Екскурсія на гадюки-сорокулі” [4]. За І. Франком, І. Верхратський “невірно” описав знайдення великої гадюки (*Pebias bebus*), неправильно подав “людові” назви ящірки, “приписав” собі вполювання саламандри, коли, насправді, це зробив він, І. Франко, “одної неділі перед екскурсією до Нагуєвич, або по ній і приніс її проф. Верхратському”. В епізоді з “усмиренням” великої гадюки, знайденої в Нагуєвичах, “шановний зоолог”, писав І. Франко, також перебільшив свою роль. Щоб “втасувати” гадину зі скриньки до “слоя”, І. Верхратський покликав І. Франка, що жив недалеко від його помешкання в кравця Гутовича. “Прийшовши до нього, я застав його біля отвореної скриньки, в якій ворушилася, але зовсім не кидалася жива ще гадинка. У проф. Верхратського не було таких кліщів, якими б можна було виняти гадину із скриньки і “втасувати до слоя”, але він покликав мене і велів мені рукою взяти гадину за хвіст, тільки сміло і скоро, щоб не мала часу повернути голови і підняти її вгору. Я, не вагаючись ані хвили, зробив се і

підняв гадину вгору, так що голова її внизу хиталася лише троха направо й наліво, але не могла піднятися догори. Аж тоді проф. Верхратський підставив слій під гадину і я легко впустив її до нього” [18, с. 10].

Чи не з тих “прогулок” в І. Франка інтерес на все життя до тих самих жучків, хрущів, мотилів, якими так захоплювався І. Верхратський, замилювання до “явищ оживленої і не оживленої природи” [18, с. 4]. “Батько любувався й комашками, збираючи їх у пляшечки та заливаючи спиртом. Дві такі пляшечки я передав до музею Франка. Гуцули в Криворівні (в першу чергу Якіб’юк) звернули були увагу батькові на волос – звіратко, зовсім подібне до грубого волоса, грубості на 1–1,1 мм, довготи від 15 до 18 см, яких багато по річках та джерельцях [...]. Тато назбирав тих волосів у бутилочку і завіз їх проф. Верхратському. Але проф. Верхратський не хотів вірити, щоб це мали бути живі звіратка” [25, с. 454]. І. Верхратському І. Франко передав також ще 1871 року “незвичайно великого і гарного хруща з роду т. зв. *Rozenkäfer*, завбільшки майже такого, як *Kaffet-käfer*, зловивши його на дубовім пні в лісі Пептюжу коло Дрогобича” [18, с. 7].

У гімназії І. Верхратський організував для учнів літературний гурток (входило до нього 12 учнів, серед них малий І. Франко), позичав їм, як свідчать спогади Франкових шкільних товаришів, К. Бандрівського та М. Коріневича зосібна, а також уступи мемуарного змісту в текстах самого письменника, книжки зі своєї книгозбірні. З листа І. Франка до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 року: “Я прочитав усе, що було інтереснішого в бібліотеці гімназійній (з виїмком дитських повістей Шмідта і Гофмана), що міг дістати від Верхратського...” [23, т. 49, с. 243]. У другому класі гімназії від І. Верхратського І. Франко дістав “Русалку Дністровую” та львівське видання “Кобзаря” Тараса Шевченка 1867 року, у виданні якого як член “Тромади” брав активну участь свого часу й І. Верхратський. Шевченків “Кобзар” І. Франко вивчив тоді майже напам’ять (а пам’ять у нього була така, що “лекцію історії, котру вчитель цілу годину говорив”, він “міг опісля продиктувати товаришам майже слово в слово!” [23, т. 49, с. 243].

І. Верхратський — один із перших критиків і поціновувачів літературних проб пера І. Франка, який почав писати вірші “ще від четвертого гімназійного класу в Дрогобичі [...] за прикладом старшого товариша Ісидора Пасичинського” [23, т. 22, с. 327]. Перша Франкова поезія “Великдень”, що “повстала” 1871 року, із “зраненого, болячого серця” [23, т. 48, с. 10], присвячена пам’яті батька Якова Франка, який помер опівночі великодньої суботи 1865 року, не збереглася. 1871 роком датовані також шкільні завдання І. Франка (“Задачі рускїї Івана Франка”): прозові (“Опись літа”, “Хосен води”, “Опись пожару”) і віршовані (“Опись зими”, “Опись святого вечора”). Першим трьом завданням І. Верхратський дав оцінку “похвально”, а під віршем “Опись зими” написав: “Вдоволяє. Пильність заслуговує на похвалу” [13]. Останній текст був також “предметом критики” І. Верхратського “на годині руської мови”. Зауваженнями І. Верхратського І. Франко залишився невдоволений, зазначивши через багато років у передмові до другої редакції повісті “Петрії і Довбошуки”, що той “своїм звичаєм чіпався поодиноких слів та зворотів, а у зміст не входив” [23, т. 22, с. 327]. Це, однак, не завадило переходом І. Франкові визнати роль І. Верхратського у формуванні його естетичних уподобань. Із листа І. Франка до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 року:

“Почав я писати – віршем і прозою – дуже вчасно, ще в нижчій гімназії. Вплив на вироблення в мене літературного смаку мали два вчителі: Іван Верхратський і Ю. Турчинський, оба писателі і поети, хоч один одного дуже не любили” [23, т. 49, с. 242]. Прикметно й те, що, маючи намір надіслати до львівського студентського часопису “Друг” частину своєї драми “Пімста яничара”, І. Франко рекомендував В. Давидякові звернутися за порадою та допомогою саме до І. Верхратського: “... Не знаю, де там у Львові обертається господин І. А. Марків або мій давній учитель Верхратський, – до тих, як думаю, міг би я в тій справі удатися” [23, т. 47, с. 10].

Простежуються й паралелі між літературними зацікавленнями Франка-гімназиста та І. Верхратського слов’янською старовиною, “Краледворським рукописом” та українською міфологією зосібна. Наприклад, 1873 року І. Франко переклав і написав “розправу” про “Краледворський рукопис” [22]. Через декілька літ (1879) І. Верхратський опублікував свій переклад цієї пам’ятки українською мовою (Цей переклад І. Верхратського зберігається в особистій бібліотеці І. Франка у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України під № 272. Див.: Ганка, Вацлав. Рукопись Короледворська: Сборник староческих епичних и лиричних пісень / Перевод Ивана Верхратского. – У Львові: 3 печатні товариства ім. Шевченка, під управою К. Беднарского, 1879). У гімназії І. Франко також мав намір опрацювати драматично повістку Міхаля Грабовського “Мокош”, пов’язану з українськими народними переказами та історичними міфами [25, т. 48, с. 11–12]. Згадана повість М. Грабовського в перекладі на українську мову І. Верхратського під заголовком “Сказка про Мокша і відьму Дівонію” друкувалася в журналі “Правда” (1873, № 20, с. 673–682).

Для І. Франка, стверджував І. Верхратський, він “був таким професором, яким би для рідного сина не міг бути лучшим” [6, с. 109]. “П. Іван Франко був піді мною три роки в другій, третій і четвертій класі гімназійній в Дрогобичі, де я ділав на нього совісно і він хорошо розвивався” [5, с. 110]. У четвертому класі І. Верхратський був також класним керівником І. Франка [19]. “А ще і надто: не тільки п. Іван Франко був моїм учеником, але і трьох його синів ходило підо мною, і для них був я учителем, як отцем” [5, с. 109]. (У 1891–1913 роках І. Верхратський працював у Львівській академічній гімназії, де навчалися сини І. Франка – Андрій, Тарас і Петро).

Натомість І. Франко за все добро, яке йому робилося, відплатив “злістю і ненавистю”, виступив “зухвало” й “негідно” проти свого учителя, “при чім не посоромився для піддержання своїх фальшів грубо збрехати” [5, с. 86]. “В засліпленій люти, бачучи лише своє власне я, споневірів загальне добро народне, а навіть звичайну людяність” [5, с. 124].

Так 1901 року І. Франко (скаржився І. Верхратський на “новіші затії” свого колишнього вихованця), довідавшись про його працю над курсом зоології, щоб знеохотити його до подальшої праці над книжкою, обізвав у “ЛНВ” його часопис “Денниця” “струхлятиною”, ще через два роки (1903 року) напередодні сорокаліття його літературної праці “злосливо” відгукнувся в “Записках НТШ” про його “Одвіт п. О. Партицькому etc.”, а 1905 року знову в “ЛНВ” у статті, “незвичайно грубіянській, простачій і брехливій”, “напав” на нього, “порікаючи” брошуру “Правда очі коле”, 1906 року виступив проти друкування підручника зоології (“розуміється, він “нічого, тільки виділ Т-ва

ім. Шевченка так ухвалив!) [5, с. 123], 1912 року “дуже неприлично” [6, с. 1], *Лист до Барвінського* зачепив його в “Ділі”, оголосивши в “Причинках до моєї габілітації” кореспондентку невідомого автора до Костянтина Лучаківського, у якому як суперники адресата листа називаються І. Франко і “Верхрата, з котрого всі сміються” [23, т. 39, с. 627]. “Тому, – ремствував І. Верхратський на сторінках “Руслану” він мусить “одзиватися на таку плюгавицю” І. Франка, який його, “самовільно і гордо відчахнувшого від всего тодішнього калатання про бажану катедру, без жадної причини зачіпає і ображає його” [3, с. 4].

Невже, справді, у своєму ставленні до І. Верхратського І. Франко керувався лише “злістю і ненавистю”, “рудою завистю”? Нічого, окрім “злобних видумок” (“Злобні видумки д-ра І. Франка” – так називалася доволі простора (125 сторінок друку) книжка І. Верхратського, видана 1907 року у Львові), не мовив про свого вчителя, автора перших підручників українською мовою та численних наукових і науково-популярних праць із природознавства, розвідок із лексикології, діалектології, українського правопису, поетичних і прозових збірок, переспівів і перекладів, полемічних і публіцистичних статей, активного громадського діяча (одного із засновників “Просвіти”, дійсного та почесного члена НТШ, директора математично-природничо-лікарської секції Товариства), людини, яка впродовж майже півстоліття в міру своїх сил і таланту трудилася над розвитком української науки? Як відзначалося в некролозі НТШ на смерть І. Верхратського 29 листопада 1919 року, “хто потрудився 50 літ, як Верхратський, коло розвитку рідної науки, хто працював уже тоді, коли не міг надіятися зі своєї праці не тільки матеріальних користей, але й звичайного признання, той заслужив собі на вдячну пам’ять у потомків” [14, с. 54].

“*Adiatur et altera pars*” (“Нехай буде вислухана і інша сторона”). “Невдячний”, “злобний”, “напушений”, “заздрісний” І. Франко не раз схвально висловлювався про наукові праці свого гімназійного професора, насамперед в узагальнюючих синтетичних працях з історії української літератури. За І. Франком, І. Верхратський – “визначний дослідник говорів” [23, т. 41, с. 190], “лучший знаток украинской диалектологии” [23, т. 41, с. 157]. Його “Початки до уложення номенклатури і термінології природописної народної” поклали добру основу для руського викладу природописних наук”. “Немалу заслугу придбав собі Верхратський також як збирач матеріалів язикових із уст народу і як дослідник карпаторуських діалектів” [23, т. 41, с. 356]. “Надзвичайною цінною студією” з-поміж інших вважав І. Франко й дослідження І. Верхратського про “говірку замішанців”, “маленького острівця руської людності у згині Віслоку”. “Це наче доповнення до студії того ж автора про діалект т[ак] зв[аних] лемків, що вміщена в “*Archiv für slavische Philologie*”. Загалом пан Верхратський як знавець руських діалектів у Галичині посідає віддавна одне з найвищих місць, а найновіша його праця гідно стає об’єктом його ж “Природничої термінології”, “Діалекту мармороських русинів”, “Матеріалів до руського словника” [26, с. 460], – писав критик у замітці “*Z piśmienstwa ruskiego*” в літературному додатку до газети “*Kurjer Lwowski*” (“*Tydzień*” (1894, № 29, 16. 07). Матеріали зі збірок І. Верхратського “Про говір галицьких лемків” і “Про говір замішанців” І. Франко використав у збірці “Галицько-руські народні приповідки”, не забувши зазначити про це в передмові до першого і другого томів згаданого видання.

До слова, і у Франковій книгозбірні також чимало праць І. Верхратського, деякі з численними підкресленнями, помітками та записами рукою І. Франка. Зокрема, під № 881 в особистій бібліотеці І. Франка у відділі Рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається “Кілька слів о Словарі О. Партицького” І. Верхратського, під № 915 – “Початки до уложення номенклатури і термінології природописної народної” і “Знадоби до словаря южноруського”, під № 1135 – “Ein weiterer Beitrag zur Betonung in Kleinrussischen” (відбитка з часопису “Archiv für slavische Philologie” (1878. Bd. III), під № 290 – “Річ Івана Верхратського про Григорія Квітку Основьяненка, виголошена на вечерницях в соті роковини родин писателя, уладжених в сали Народного Дому”.

Щодо Франкової критики тих чи тих наукових, літературно-критичних і публіцистичних праць І. Верхратського, його видавничої діяльності (як редактора часопису “Денниця” зосібна) та художнього доробку, то зумовлена вона була якнайменше причинами особистого характеру. “Напади” І. Франка на І. Верхратського викликані багатьма чинниками, не востаннє естетичною недосконалістю художніх текстів і перекладів І. Верхратського, різним потрактуванням наукових питань, розбіжностями в поглядах на розвій української літературної мови в тому числі.

Так, І. Верхратський, ратуючи за формування української термінології на основі народної мови, менторськи повчаючи інших, водночас плекав у своїх наукових текстах безліч чужих для цього ґрунту “філологічних цвітків” (В. Гнатюк) (неологізмів, діалектизмів, полонізмів, язичія). “Д. Верхратський, нібито очищуючи нашу мову, сам насилує її, занечишуючи свої писання масою неологізмів та провінціалізмів, які роблять книжки п. Верхратського, вже без огляду на їх зміст, задля самої їх мови зовсім нестраними для українців у Росії” [21, с. 174], – вказував І. Франко у статті “Де що про нашу пресу”, як і В. Гнатюк у відгуковій на “Рецезію руского перекладу про Дарвінізм Е. Феррієра і декотрі замічення щодо нашої бесіди і щодо рускої термінології взагалі” І. Верхратського, який той “знавець мови і ґрунтовний філолог” [2, с. 145].

Побили І. Франко з І. Верхратським глека і при потрактуванні інших наукових проблем, приміром, походження назви “бойки”. До речі, “діалог” між І. Франком та І. Верхратським на тему “звідки взялася назва “бойки”? вельми яскраво засвідчує нетерпимість І. Верхратського до суджень опонентів, його непохитну віру у власну непомилність. Нагадаю, 1895 року І. Франко долучився до дискусії між І. Верхратським та О. Партицьким щодо походження цього етноніма. “Подаю [...] свої спостереження з усякою резервою; було б пожадано, щоб д. Верхратський не ограничився на висказанні і дотеперішнім мотивуванні своєї гіпотези, але доповнив те мотивування в зазначенім тут напрямі. Кождий новий матеріал, поданий в тім згляді, розширить наше знання рідної мови, поглибить пізнання рідного народу” [23, т. 29, с. 415], – так закінчувалася доволі коректна стаття І. Франка під назвою “Звідки взялася назва “бойки”?”

Коректна, але не для І. Верхратського, який сприйняв зауваження “напушеного пана Івана Франка” [5, с. 74], “суперарбітра”, за його словами, як “пусте говіркане” [5, с. 73]. (Про “бойківську” суперечку критиків, а також загалом про дебати між І. Франком та І. Верхратським див. детальніше статтю М. Гнатюка “Безкомпромисна полеміка. До взаємин Івана Франка з Іваном Верхратським”, одне з перших звернень до цієї сторінки Франкової біографії [10]).

Якщо суб'єктивний чинник і відігравав певну роль в оцінках критика доробку І. Верхратського (як зауважував іронічно той же І. Франко з іншого приводу, “абсолютна справедливість, так як і абсолютна правда — річ “не от мира сего” [23, т. 28, с. 170]), то, без порівняння, значно менше, аніж він був притаманний останньому в його судженнях про І. Франка. Поодинокі не цілком коректні висловлювання І. Франка про І. Верхратського, промовлені в полемічному запалі, у стані роздратування у приватній кореспонденції та в поодиноких статтях, знімаються об'єктивними, виваженими характеристиками в капітальних дослідженнях ученого. Натомість І. Верхратський у “Злобних видумках д-ра І. Франка” (на них, до речі, критик не відповів публічно, що було зовсім не притаманно для нього, особливо в останні роки, коли він дуже гостро реагував на будь-які випадки у свій бік), а також в інших виступах, зокрема, “Правда очі коле” (1905), “Горбатого і могила не справить” (1912), не застановляється перед образливими випадками в бік І. Франка і не приховує своїх негативних емоцій, “глумливого”, “неприємного для публічної полеміки тону” [21, с. 183], не мовлячи вже про його явну тенденційність у рецепції Франкових художніх і наукових текстів, утім, особистих якостей І. Франка теж.

Приміром, І. Верхратський стверджував, що скрізь у “критиках” його колишнього учня проявляється “тріската зависть”, “злість і злоба”. Він — “завидний самохвалько”, “стухлий “наступник”, “славний мазуна, котрий має себе за первостепенного у нас критика, а єсть лише брехливим і завистним многобайком, радим славити себе самого”. А ще І. Франко “не знає мови”, не є ані “літературним критиком”, ані “великим поетом” [5, с. 54, 74, 80], він усім заздрить (йому, І. Верхратському, Т. Шевченкові, “навіть вже мертвому Івану Гушалевику”), усіх паплюжить...

Саме через заздрість і задля того, “щоби звернути увагу на своє бистроуміє”, вважав І. Верхратський, “задернув” І. Франко Т. Шевченка у своєму габілітаційному викладі, “виразився про нього так грубо й тривіально”: “П. Іван Франко, ніби хвалячи Шевченка, виражаєся про нашого генія, мовби який хлопак ремісничий, жартуючий, про якого дурника. Певно, такого викладу ще не було в нашій університеті, а разом і такого збезчещення нашого генія устами народовця” [5, с. 110, 113]. “Зависть” І. Франка “виявляється навіть до людей, з котрими він жив у тісній дружбі, если его непокоїть їх слава. І так, приміром, Михайло Павлик був его другом, котрий йшов з ним разом durch dich und dünn [...]. Правда, щодо творів літературних ніхто не буде рівняти Павлика з Франком, але щодо чистоти характеру і сталости переконання мусять і ті, котрі зовсім іншої думки, ніж п. М. Павлик, признати, що то чоловік, котрому під тим зглядом нічого закинути не можна. То не така вітрова хоруговка, як п. І. Франко” [5, с. 110, 113]. Винен І. Франко у всіх смертних гріхах. “Насміявся, напив собі трохи не з усіх діятельніших народовців, обругав найщиріших патріотів, обсміяв і обхулив священників, а народовці за тоє почили его за жителя в зали засідання НТШ Шевченка портретиком. Вправді, той портрет не так представляє его, як він виглядає, а так, як коли-б він дійсно був красавцем на всю околію; та те бачити нічого, се ще збільшує его “славу” [5, с. 115].

У таких і подібних звинуваченнях І. Верхратського губляться поодинокі (вельми скромні) визнання Франкового хисту, як ось: “В многих зглядах п. Іван Франко проявляє

більший талант, наприклад, в повістях, як в образках з життя робітників бориславських і пр. Натомість стихи пише инколи досить слабкі; але не раз удається йому написати і стих добрий, однак з того не випливає, щоби він мав право паплюжити всіх тих стихописців, котрі ему не по нутру, бо они не суть великими поетами” [5, с. 120]. Насамкінець, присуд: “П. Іван Франко не єсть великим поетом, а предся дуже немудро би було порікати его за те, що пише стихи. Най пише, коли має охоту...” [5, с. 120].

Себе ж І. Верхратський зачисляв до сонму великих оригінальних поетів, мислячи, що, коли б його “поезії були написані в німецькiм язиці, то і в літературі так високо обрзованій, як німецька, були б вони для язика і старанної форми цінні” [5, с. 70]. В українській ж літературі він навіть не “найшов читателів”, “лише завистних критикоманів, котрі тих поезій не читали, тільки їх з гори порікали, обсміли і обругали” [5, с. 70].

“Порікали, обсміли і обругали поезію” І. Верхратського “завистні критикомани” найперше в студентському часописі “Друг” [16; 17; 26; 28; 29], чільником якого був І. Франко. Той, далєбі, ніколи не був захоплений поезією свого вчителя, вважаючи саме поезію, а також літературну критику, у якій І. Верхратський “поза самим собою не бачить нічого” [23, т. 41, с. 356], найслабшою “стороною” того. Вірші І. Верхратського, писав, зокрема, І. Франко в “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.” “визначаються браком поетичного чуття й таланту та неприродною, мішаною, а при етимологічним правописі ще більше незугарною мовою. Такими самими прикметами визначаються також прозові оповідання, оригінальні й перекладані” [23, т. 41, с. 360].

Але повернемося до оцінки поезій І. Верхратського на сторінках “Друга”, оцінки, яка доценту зруйнувала безхмарні взаємини поміж І. Франком та І. Верхратським дрогобицького періоду.

Декілька уступів із відгуків “завистних критикоманів” “Друга” на поетичні збірки І. Верхратського “Стрижок” і “Тріюлети”, а також із “оборонних” філіпик “скривдженного” поета.

“Взагалі-то лиш можемо сказати о “Стрижку”, що автор його – не поет. Видумати кілька небувалих назв і ситуацій і склемезити кількасот стихів потрафить леда-хто, но овладіти предметом, унести з собою читателя в свій широкий ідеальний світ – потрапить лиш правдивий поет. Судячи по язиці чистім і гарнім, по множестві рідкоживаних народних слів, ми скорше б думали, що г. Щипавка, то язикослов або инчий учений, і радили б йому просто покинути стихи, а взятись за прозу, за научні письма та за працю над малоруською граматикою і словарем” [23, т. 26, с. 23]. “Автор всю свою бачність звернув на гладкість і плавність форми. То його головна заслуга в “Тріюлетах”. Но годі нам тут не запримітити, що при всій своїй старанності о форму, автор забув, відомо, про друге, рівно, если і не більше важне в поезії, – про содержания.

Велика часть його тріюлетів – то, відай, лиш гладко заримовані фрази або оттак собі кинені “карамелькові” стишки” [24, с. 191]. “Во Львові виходяча газета “Друг” єсть намулентим ставком, де переважно плодиться нарибець поетичний, повістярський і критикарський”, – відреагував І. Верхратський у брошурі під назвою “Одвет п. О. Партицкому на его замітку, вимірену против статті “Кілька слов о словарі О. П.” і декотрі інші замечанья, именно о літературной стійности і тенденції “Друга” (Львів, 1876),

особливо ганьблячи молодих “писарчуків” за “калимон язиковий”, за “мертву, неорганічну сумішку язикову, процвітаючу в “Друзі”, за те, що вони, будучи самі “безсильними і бездарними, кордочим язиком плюють на совісні праці літературні” [7, с. 40], закликаючи наприкінці духовенство заборонити розповсюдження “Друга”: “Всечестне Священство! Не пренумеруйте Друга. Проч с Другом. Геть с всяким літературним і язиковим партацтвом! Так тенденція тої газетки обметати все руске болотом, висмівати заслуги навіть мужей посивілих в праці около добра народного заслугоє на скартанье еще суровше!” [7, с. 40].

Певне перемир’я (утім, ненадовго) між І. Франком та І. Верхратським настало через декілька літ. І. Верхратський висловив бажання співробітничати з молодими “писарчуками” у “Дрібній бібліотеці (“Верхратський читає “Громаду” і удивляється, що “як же се, прошу я Вас – чоловік не знав і не гадав, щоб “вони” могли щось таке хороше і т. д. Жалує, що го не просимо о праці до Дрібної бібліотеки” . І, здається, мав би охоту дати нам свою хімію – перевід з Джонстона. Не знаю ще, що то за книжка. Як що хорошого, то й овшім” [23, т. 48, с. 194]), подобається йому й випущений в “Дрібній бібліотеці” переклад “Довбні” (“Наш язикослов Верхратський читав і уносився над бесідою переводу і легкістю складу, закидає тільки деякі полонізми (шльомпа і др.)” [23, т. 48, с. 195].

Що зумовило такий драматизм особистих взаємин і творчих контактів між І. Верхратським та І. Франком?

Одвічний конфлікт “батьків і дітей”? Несумісність вдач? Складність дискутованих наукових проблем? Різні естетичні орієнтації? Домінанта суб’єктивного елемента (з боку І. Верхратського передусім)? І те, і те, і те... А ще “незбіг”, без порівняння, різного масштабу особистостей.

А заповідалися ті взаємини на початку, в “юні дні”, “дні весни”, так безхмарно, майже ідилічно, усіма параметрами вписуючись у канонічне “учитель–учень”. І. Верхратський, “пізнавши Франка як талановитого учня, пригорнув його до себе” [15, с. 56], той відповідав йому вдячністю. “Гімназію я закінчив у Дрогобичі. Там особливо вплинув на мене проф. Іван Верхратський” [20, т. 53, с. 55], – зізнавався І. Франко в одній зі своїх автобіографій.

-
1. *Бандрівський К.* Спогади про Франка-школяра // Спогади про Івана Франка / Упорядкування, вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 49–54.
 2. [В.] Альманах “Учителя” // ЛНВ. – 1905. – Т. XXIX. – Кн. 2. – С. 144–147.
 3. *Верхратський І.* Горбатого і могила не справить // Руслан. – 1912. – Ч. 276. – С. 3–4.
 4. *Верхратський І.* Екскурсія на гадуки-сорокулі // Денниця. – 1880. – №8. – С. 121–128.
 5. *Верхратський І.* Злобні видумки д-ра І. Франка. – Львів, 1907.
 6. *Верхратський І.* Лист до Барвінського О. Г. в справі надрукування в “Руслані” статті І. Верхратського, спрямованої проти І. Франка // Львівська національна бібліотека ім. Василя Стефаника НАН України. – Барв. 5190. 5.XII.1912.
 7. *Верхратський І.* Одвет п. О. Партицкому на его замітку, вимірену против статті “Кілька

- слов о словарі О. П.” і декотрі інші замечанья, именно о літературній стійності і тенденції “Друга”. – Львів, 1876.
8. *Верхратський І.* Правда о очі коле! – Львів, 1905.
 9. *Верхратський І.* Рецезія руского перекладу про “Дарвінізм” Е. Феррієра і декотрі замічення щодо нашої бесіди і щодо рускої термінології взагалі. – Львів, 1904.
 10. *Гнатюк М.* Безкомпромісна полеміка. До взаємин Івана Франка з Іваном Верхратським // Дзвін. – 1996. – № 8. – С. 141–144.
 11. *Горак Р., Гнатів Я.* Іван Франко. Книга третя. Гімназія. – Львів, 2002. – С. 176–197.
 12. *Грушкевич Т.* Франко-гімназист // Спогади про Івана Франка / Упорядкування, вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів: Каменярь, 1997. – С. 59.
 13. Задачі рускїі Івана Франка // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка (далі ІЛ). – Ф. 3. – № 544.
 14. Іван Верхратський // Хроніка НТШ. – 1919. – № 63–64. – С. 47–54.
 15. *Коріневич М.* Спомини про Івана Франка як ученика гімназії // Спогади про Івана Франка / Упорядкування, вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів: Каменярь, 1997. – С. 54–57.
 16. Крайне слово // Друг. – 1876. – С. 174–184.
 17. Критика на “Друга” і отзывы о нем // Друг. 1876. – Ч. 14–15. – С. 232–242.
 18. *Мороз О.* З науково-природничої спадщини Івана Франка // Українське літературознавство. – 1992. – Вип. 56. – С. 3–10.
 19. Свідощтво І. Франка про закінчення ІV класу реальної гімназії ім. Франца-Йосифа в Дрогобичі // ІЛ. Ф. 3. – № 2415. – Арк. 10.
 20. *Франко І.* [Автобіографія Івана Франка, написана для Омеляна Огоновського] // Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К., 2008. – Т. 53. – С. 226–229.
 21. *Франко І.* Дещо про нашу пресу // ЛНВ, – 1905. – Кн. 7. – С. 62–81; Кн. 8. – С. 174–188.
 22. *Франко І.* Дещо про рукопись Короледвірську // ІЛ. – Ф. 3. – № 401.
 23. *Франко І.* Зібр. творів: у 50 т. – К., 1976–1986.
 24. [Франко І.]. Триолети. Написав Любарт Співомір. – У Львові // Друг. 1876. – № 12. – С. 191. Підписано криптонімом †.
 25. *Франко П.* Спогади про батька // Спогади про Івана Франка / Упорядкування, вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка. – Львів: Каменярь, 1997. – С. 453–465.
 26. *Х.* Байки, приказки и повістки. Написав Іван Верхратський // Друг. 1876. – Ч. 9. – С. 141–142.
 27. *Ч.* Єще раз о “Стрижку” // Друг. – 1876. – Ч. 9. – С. 142–144.

FROM IVAN FRANKO'S GYMNASIUM (AND NOT ONLY) YEARS: ON HIS “MALICIOUS SLANDERS” ON IVAN VERKHRATSKYI

Yaroslava MELNYK

*The Ivan Franko National University of L'viv,
Institute of Franko,
1, Universytets'ka str., 79005, L'viv, Ukraine*

There are considered personal relations and creative contacts between I. Franko and I. Verkhratskyi, Verkhratskyi's influence on I. Franko during his studies in Drohobych

gymnasium, Franko's reception of Verkhratskyi's scholarly and literary texts and his publishing activity. It is emphasized that Verkhratskyi's reception of Franko's creativity was specially characterized by subjectivity, particularly in "Malicious slander of Dr. I. Franko".

Key words: gymnasium, memoirs, sciences, books, text, reception, subjectivity, critics, poetry.

С ГИМНАЗИАЛЬНЫХ (И НЕ ТОЛЬКО) ГОДОВ ИВАНА ФРАНКО: НЕЧТО О ЕГО "ЗЛОБНЫХ ВЫМЫСЛАХ" НА ИВАНА ВЕРХРАТСКОГО

Ярослава МЕЛЬНИК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
Институт франковедения,
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина*

Рассмотрено личные взаимоотношения и творческие контакты И. Франко и И. Верхратского: влияние И. Верхратского на И. Франко во время учебы последнего в Дрогобычской гимназии, рецепция И. Франко научных и художественных текстов И. Верхратского. Подчеркнуто особенную роль субъективного фактора в рецепции И. Верхратского творчества И. Франко, у "Злобных вымыслах д-ра И. Франко" в частности.

Ключевые слова: гимназия, мемуары, природоведение, книги, текст, рецепция, субъективность, критика, поэзия.

*Стаття надійшла до редколегії 15.01.2010
Прийнята до друку 27.01.2010*